PODOABE DE METAL PREŢIOS DIN MORMINTE SCITICE ÎN TRANSILVANIA

Sînt publicate în lucrarea de faţă opt podoabe de aur, electron şi argint, descoperite în ultimii ani în morminte de inhumaţie din Hallstatt-ul D în Transilvania. Ele se alătură celor trei piese descoperite anterior, două inele de buclă de la Aiud [1] şi Blaj [2] (bine cunoscute în literatura de specialitate) şi perla de aur, dintr-un mormînt (de inhumaţie), descoperit întîmplător, în anul 1966, pe teritoriul satului Gădălin (com. Jucu, jud. Cluj) [3]. Reduse la număr, modeste ca mărime şi execuţie artistică, ele constituie totuşi descoperiri interesante, ce se adaugă, ca elemente noi, la imaginea arheologică a grupului de înhumaţi din centrul Transilvaniei, permiţînd lărgirea şi adîncirea discuţiei asupra încă controversatei prezenţe scitice în această provincie [4]. Deşi le publicăm separat de contextul în care au fost descoperite, reunindu-le într-o lucrare aparte, în studierea lor vom avea în vedere mediul în care s-au aflat.

1. **Inel de buclă din argint cu capete conice** (fig. 1,3)

Descoperită în mormîntul nr. 2, de inhumaţie, cercetat în anul 1969, în locul numit „Cetate" de pe teritoriul comunei Teiuş, jud. Alba [5], piesa are extremităţile conice suprapuse, diametrul maxim de 4,7 cm şi grosimea medie a corpului de 1,5 mm. Exemplarul de la Teiuş ridică la trei numărul inelelor de buclă cu capete conice, din metal preţios, descoperite pînă acum în Transilvania. Confecţionate în

---

[1] K. Herepey, în *ArchÉrt*, XVII, 1897, p. 65 şi fig. 3, 10; V. Pârvan, *Getica*, Bucureşti, 1926, p. 351—352 şi fig. 245, 10; D. Popescu, în *Transilvania*, Sibiu, 74, 1943. p. 11 (extras); *Materiale*, II, 1956, p. 225—226, 242.

[2] M. Moga, în *Apulum*, I, 1939—1942, p. 74, 76—77 şi fig. 2, 2; D. Popescu, în *Transilvania*, p. 15; *Materiale*, II, p. 225—226, 242, fig. 138, 14.

[3] V. Wollmann, în *SCIV*, XXI, 1970, p. 249, fig. 5.

[4] Pentru discuţia apartenenţei cultural-etnice a unor descoperiri de factură scitică din Transilvania, vezi de ex.: C. Daicoviciu, *TransAnt*, p. 36—41; D. Popescu, în *Dacia*, N.S., VI, 1962, p. 443 şi urm.; în *SCIV*, XVIII, 1967, p. 333—341; I. H. Crişan, în *Dacia*, N.S., IX, 1965, p. 133—145; St. Ferenczi, în *ActaMN*, II, 1965, p. 77—104; III, 1966, p. 49—71; IV, 1967, p. 19—43; VI, 1969, p. 47—63.

[5] Despre descoperirile anterioare: K. Horedt, în *Materiale*, I, 1953, p. 798—812. Inventarul mormîntului nr. 2 cuprinde: 43 vîrfuri de săgeţi (din bronz de tip arhaic, os şi fier), vîrf de suliţă, akinakes, două cuţite (unul curb), două rozete din bronz, un vas bitronconic şi oase din ofranda de carne.

general din bronz, ele formează o categorie de inventar foarte comună, aflată în numeroase morminte de factură scitică din Transilvania. Faptul fiind cunoscut, înșirarea unor exemple e superfluă. Înainte de a urmări problema încă controversată, dar nu lipsită de importanță, a apariției, originii cultural-etnice și răspîndirii, în timp și spațiu, a acestui tip de podoabă, e necesar a menționa că nici asupra rostului său strict funcțional, aspect de altfel minor, părerile diferiților cercetători nu concordă, fiind considerat mai întîi brățară, apoi inel de tîmplă sau buclă [6]. Brățări și chiar colane cu capete conice, există [7]; nu este însă cazul pieselor din Transilvania care au fost aflate de o parte și de alta a craniului, aproximativ în dreptul tîmplelor. De aici și denumirea dată ulterior de inel de tîmplă sau de buclă.

Totuși cercetările efectuate de noi în necropolele de la Ozd [8], Blaj [9] și, mai ales, la mormîntul nr. 2 de la Teiuș, duc la presupunerea că unele exemplare, de dimensiuni mici (cum sînt majoritatea celor din Transilvania, inclusiv cele de metal prețios), au putut fi utilizate ca cercei. În toate mormintele din necropolele amintite, în care au fost descoperite inele de buclă, ele se aflau sub temporal, la nivelul maxilarului inferior. În cazul mormîntului nr. 2 de la Teiuș, unde craniul era aplecat peste humerusul drept, piesa se afla la baza maxilarului inferior, locul fiind precis stabilit în momentul ridicării craniului. În aceeași poziție erau și cele două exemplare de bronz descoperite în mormîntul nr. 1. de la Teiuș (1969). Pentru folosirea lor ca cercei ar putea pleda și faptul că toate cele trei exemplare din metal prețios de la noi au fost aflate, *cîte unul*, în morminte bogate ce aparțineau unor bărbați [10]. Totuși, încetățenirea termenului de „inel de buclă (tîmplă)“ în literatura de specialitate impune folosirea lui în continuare.

Considerate obiecte de inventar comun, aceste piese au fost oarecum neglijate, fiind tratate tangențial chiar în marile sinteze privind problema scitică. Acumularea descoperirilor oferă o viziune de ansamblu mai bine conturată și posibilitatea unor

[6] Prezentarea sintetică a părerilor exprimate anterior la St. Ferenczi, în *ActaMN*, VI, 1969, p. 49—52.

[7] Brățările cu capete conice, cu totul identice ca tip, se disting atît prin dimensiuni cît și prin locul de descoperire, de exemplu brățara din curganul nr. 414 de la Jurovka (V. G. Petrenko, în *MIA*, 96, Moscova, 1961, p. 76, fig. 7, 5). Un exemplar identic, dar de dimensiuni apreciabile, foarte probabil un colan, a fost descoperit în curganul nr. 9 de la Durovka (A. I. Puzikova, în *Naselenie srednego Dona v skifskoe vremia*, Moscova, 1969, p. 89, fig. 4, 10).

[8] Cercetările în necropola scitică de la Ozd (jud. Mureș) le-am efectuat în colaborare cu A. Zrinyi (Muz. Tg. Mureș).

[9] În anii 1968—69 au fost descoperite noi morminte scitice. Prin solicitudinea prof. I. Man și N. Dicescu s-au putut efectua observațiile necesare.

[10] Cazuri identice întîlnim în curganul nr. 1 de la Sucleea, și în mormîntul nr. 345 de la Ciobrucii; vezi A. I. Meliukova, în *MIA*, 115, 1962, p. 118, pl. 2, nr. 6, pl. 10, nr. 3, 4. În schimb, în mormîntul nr. 46 și 114 de la Szentes-Vekerzug, *ambele de femeie*, au fost aflate cîte două exemplare din argint și electron. Cf. M. Párducz, în *ActaArchBp*, IV, 1954, p. 34 și pl. XIII, 17—18; VI, 1955, p. 3, pl. III, 16—17. Presupunînd folosirea lor ca cercei nu negăm existența podoabelor de cap (păr) la sciți. Dimpotrivă, amintim două exemple: mormîntul nr. 100 de la Siniavka (E. H. Minns, *Scythians and Greeks*, Cambridge, 1913, p. 192, fig. 84) și, păstrînd proporțiile, mormîntul nr. 8 (1966), de femeie de la Ozd. În primul caz s-au aflat mai multe plăcuțe ornamentale, unele pe craniu, provenind de pe un acoperămînt de cap. În mormîntul de la Ozd au fost aflate un mare număr de scoici cauri, mărgele de sticlă și caolin, *care prin așezarea lor, pe și în jurul părții superioare a craniului*, provin foarte probabil dintr-o salbă împletită în păr sau diademă.

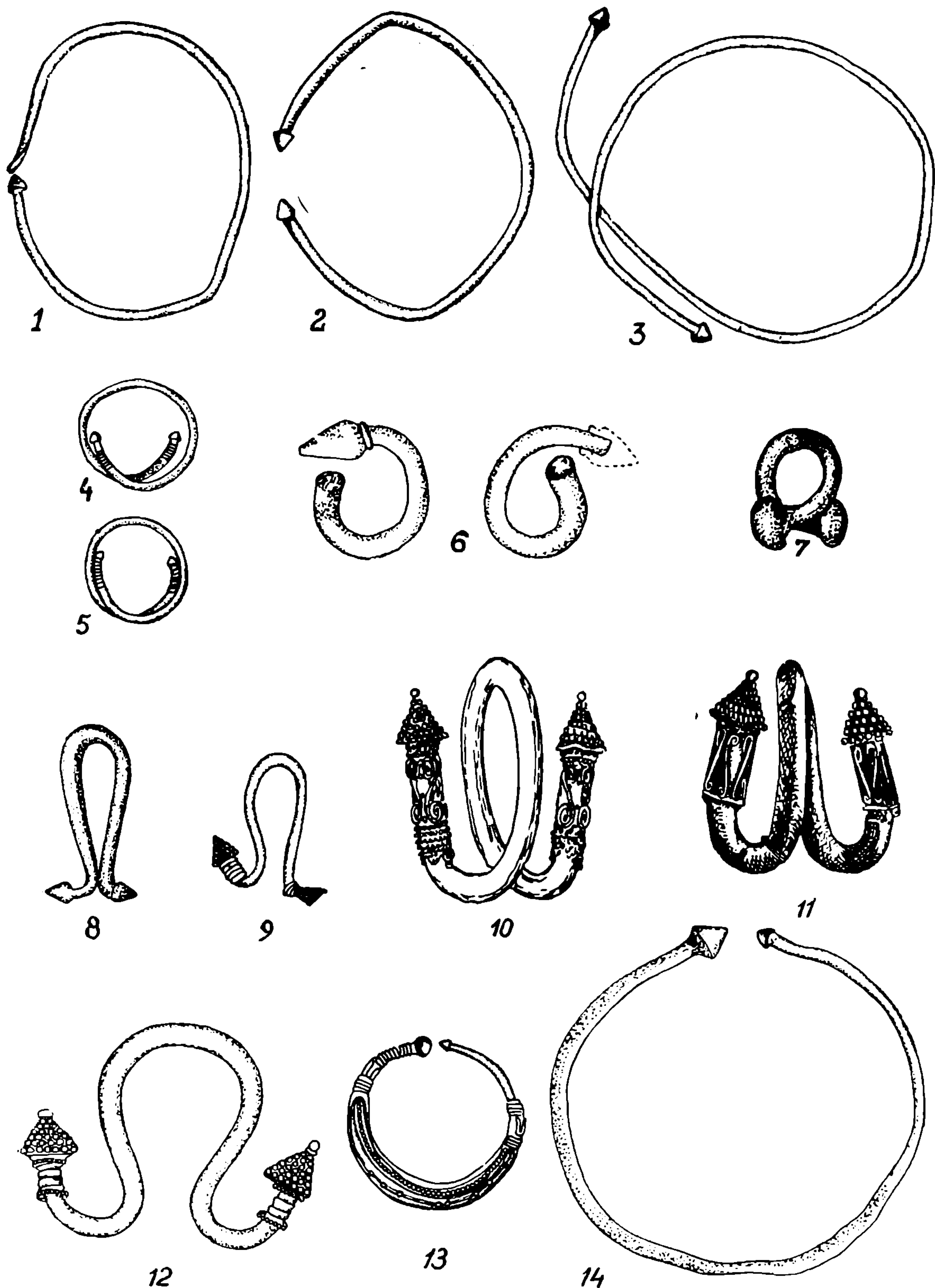

Fig. 1. — Inele de buclă: *1*. Aiud; *2*. Blaj; *3*. Teiuş; *4—5*. Nijnii Djulat; *6*. Chotin; *7*. Mala Kepa; *8*. Berezani; *9*. Olbia; *10*. Kuban; *11*. Nymphaion; *12—13*. Duvanli; *14*. Poiana (brăţară dacică de argint).

constatări ce nu ni se par lipsite de importanță. Desigur, problema rămîne deschisă, dar anticipînd, putem afirma că nu toate ideile enunțate anterior rezistă unei analize mai aprofundate. Pentru o mai precisă delimitare a punctelor de vedere, sînt prezentate sumar părerile exprimate pînă în prezent [11].

După cunoștințele noastre, Paul Reinecke, primul care discută originea acestor piese descoperite în Transilvania, le atribuie o origine orientală, după analogiile din sudul Rusiei [12]. Kovács István, deși subliniază legătura strînsă cu cele de la nordul Mării Negre, consideră exemplarele din Transilvania mai timpurii [13]. Pentru V. Pârvan, brățările cu capete conice „pot fi eventual orientale“, dar observînd că ele apar numai în „morminte iraniene“, admite posibilitatea ca tipul să fie adus din Rusia sudică [14]. M. Rostowzew, notînd că forma nu este străină culturii hallstattiene, e de părere că cele de la nordul Mării Negre ar putea fi eventual mai tîrzii [15]. Cunoscînd cîteva exemplare la Donja-Dolina și Statzendorf, I. Nestor pare să se îndoiască de originea lor răsăritean-scitică [16]. D. Popescu le consideră elemente locale, nescitice, afirmînd că „terminațiile conice devin foarte frecvente în epoca Latène. Ele se găsesc la fibule, zăbale, brățări etc.“ [17]. Deosebit de categoric se arată însă M. Dušek. „Dacă se are în vedere — spune el — frecvența răspîndirii inelelor de tîmplă de acest tip, ajungem la constatarea că ele nu pot fi considerate ca scitice, *deoarece nu apar în inventarul descoperirilor scitice din regiunea Mării Negre* (sublinierea noastră, V. V.). Ele alcătuiesc însă o categorie de elemente culturale aparte în centrul și sud-estul Europei. Un obiect de podoabă cu extremitățile în formă de cap de șarpe se întîlnește în necropolele tumulare tracice datînd din sec. V î.e.n. (Duvanli, Brestnița, Musovice, Debnevo). Inele de tîmplă similare au fost găsite de asemenea în Ungaria (bazinul Tisei), Iugoslavia, sudul Slovaciei, România (Transilvania și izolat la est de Carpați) și în unele cazuri în Crimeea (acestea din urmă deosebite din punct de vedere tehnic). Prezența lor în vestul Europei trebuie considerată ca un import. Fibulele terminate cu cap de șarpe stilizat (fig. 5, 8), așa-numitele fibule tracice, sînt larg răspîndite“ [18]. Șt. Ferenczi, după ce observă că „inelele

---

[11] Cf. St. Ferenczi, în *ActaMN*, VI, 1969, p. 50—51.

[12] *ArchÉrt*, XVII, 1897, p. 5—6, 16—17.

[13] *Dolg*, VI, 1915, p. 271—273.

[14] *Getica*, p. 349, 448—449.

[15] M. Rostowzew, *Skythien und der Bosporus*, I, Berlin, 1931, p. 533. Afirmația lui M. Rostowzew în problemă este ambiguă. Trimiterea la Hampel (*Bronzkor*, pl. 16, 29) este eronată, iar piesele citate din Déchelette (*Manuel*, II, 2, p. 672, fig. 256, 2—3) nu pot fi legate de tipul discutat. În legătură cu acele de bronz cu capete conice, ele există din epoca bronzului pe o arie vastă, din Asia pînă în Europa occidentală. Cele din Hallstatt nu pot constitui deci un argument pentru apariția inelelor de buclă cu capete conice din cultura scitică.

[16] *BerRGK*, 22, 1932, p. 141—142 și nota 575. N-am avut posibilitatea de a consulta lucrarea indicată în legătură cu descoperirea de la Statzendorf. Cf. și R. Pittioni, *Urgeschichte des Österreichischen Raumes*, Viena, 1954, mai ales p. 572 și urm., care nu menționează astfel de piese în nici una din fazele grupei Statzendorf.

[17] În *Transilvania*, nr. 74, 1943, p. 15—16; *Materiale*, II, 1956, p. 225—226 și nota 1; *Dacia*, N.S., VI, 1962, p. 446.

[18] *ArhMold*, II—III, 1964, p. 284—285. Precizăm că M. Dušek neagă existența la nordul Mării Negre nu numai a tipului frecvent în Slovacia, ci a tuturor tipurilor de inele de tîmplă și cercei, inclusiv cel prezent în mormintele scitice din Transilvania, fapt ce rezultă atît din text, cît și din trimiterea la fig. 5, 4—5, 9. Dar referirile autorului la diverse descoperiri sînt adesea inexacte.

de tîmplă din Transilvania din punct de vedere tipologic nu sînt chiar identice cu cele din cîmpia Tisei, Ungaria de nord și Slovacia de sud", arată că ele „nu sînt necunoscute în teritoriile care se întind la răsărit de țara noastră" și „foarte probabil, stau în legătură cu portul părului în formă de coadă, modă obișnuită la multe dintre popoarele din stepele eurasiatice, din care au făcut parte și sciții"[19]. Reținem faptul că indiferent de opiniile exprimate, nici unul din cercetătorii amintiți (cu excepția lui M. Dušek) nu neagă existența acestei podoabe la nordul Mării Negre.

Părerile sînt sensibil nuanțate însă asupra originii, locului de apariție și ariei de răspîndire. Cauza principală a acestor puncte de vedere diferite constă în aceea că nu s-a încercat pînă acum stabilirea ariei exacte de răspîndire a inelelor de buclă, prin delimitarea riguroasă a teritoriilor și mediilor cultural-etnice unde ele sînt frecvente și deci caracteristice, de zonele unde apariția sporadică a unor exemplare le conferă un caracter incidental și nespecific. Nu s-a observat deasemenea existența mai multor tipuri de inele de buclă și cercei care, deși sînt strîns legate tipologic și prin mediul cultural în care apar, au arii de răspîndire în parte diferite, fapt ce se explică prin unele mici deosebiri de ordin cultural-etnic, dar mai ales cronologic. În expunerea noastră ne interesează în mod special inelele de buclă din Transilvania și, numai în măsura în care va fi necesar să subliniem unele aspecte sau să definim mai precis acest tip, ne vom referi și la celelalte.

Inelele de buclă de tipul celor descoperite în Transilvania își găsesc numeroase analogii în mormintele scitice de epocă arhaică sau clasică de pe teritoriul U.R.S.S., fapt cunoscut și acceptat de multă vreme. Analogiile prezentate[20], care fac inutilă o nouă înșirare aici, demonstrează convingător perfecta lor identitate tipologică cu exemplarele din Transilvania. Alte numeroase exemple se pot cita pentru o mai pregnantă ilustrare a acestei perfecte similitudini tipologice[21]. Dar mai edificatoare este constatarea lui V. G. Petrenko, un bun cunoscător al situației de la nordul Mării Negre. Referitor la brățara cu capete conice descoperită în curganul nr. 414 de la Jurovka, exemplar cu totul identic ca tip cu inelele de buclă din Transilvania (dar de dimensiuni mai mari), V. G. Petrenko afirmă că în curgane brățările sînt relativ rare. În schimb, în mormintele obișnuite ele se întîlnesc alături de cele simple, din bronz sau fier[22]. Exemplarele de metal prețios din Transilvania își găsesc cele mai perfecte analogii stilistice și cronologice, tot în mormintele scitice de la nordul Mării Negre. Iată cîteva exemple. Doi cercei de aur, absolut identici ca tip, au fost aflați, unul în curganul nr. 1 de la Suclea, datînd probabil din sec. VI î.e.n, al doilea din curganul nr. 345 de la Ciobrucii, ce datează din sec. IV—III[23]. În mormîntul 371 de la Berezani (Bugul inferior) au fost aflați, pe lîngă alte podoabe de aur, și doi cercei cu capete conice, dar cu corpul răsucit în formă de liră (fig. 1, 8). Deși turnura corpului este puțin deosebită, descoperirea este extrem de importantă, deoarece mormîntul datează sigur de la mijlocul secolului VI î.e.n. De altfel, S. I. Kapoșina cunoaște numeroase analogii la Olbia pentru acest tip de cercel cu capete conice, datate acolo în aceeași perioadă[24]. În mod special, pentru exemplarul de la

---

[19] St. Ferenczi, *op. cit.*, p. 49—52.
[20] *Ibidem*, p. 51—52, notele 315—322.
[21] De amintit doar piesele de la Jurovka și Durovka (nota 7).
[22] V. Petrenko, *op. cit.*, p. 77.
[23] A. I. Meliukova, *op. cit.*, p. 118, pl. II, nr. 6, p. 137, pl. 10, nr. 3, 4.
[24] *MIA*, 50, 1956, p. 230 și urm. și fig. 14.

Teiuş citām doi cercei de argint, avînd dimensiuni mai mici, dar cu totul identici ca formă din mormîntul sarmatic nr. 12 de la Nijnii Djulat (Caucazul de nord), datînd din sec. IV—III (fig. 1, 4—5) [25]. Analogiile citate dovedesc cu prisosință existența acestor podoabe atît la nordul Mării Negre, cît şi în Transilvania, în morminte de acelaşi rit şi caracter cultural. Este adevărat că, în raport cu numărul total al descoperirilor scitice de la nordul Mării Negre şi în Transilvania, s-ar părea că la noi atare podoabe sunt mai frecvente. Această aparență nu schimbă însă cu nimic caracterul oriental scitic pe care îl are podoaba şi în Transilvania. Cercetările de la nordul Mării Negre au fost atrase mai ales de curganele mari, care, prin bogăția materialului, oferă o viziune mai largă a evoluției şi legăturilor culturii scitice. În aceste curgane, datînd în marea lor majoritate din sec. V—IV, podoabele greceşti, de un gust rafinat, au înlocuit în general pe cele simple (cum este şi inelul de buclă cu capete conice), dar ele continuă să apară în mormintele de rînd. Nu trebuie uitat că datorită numărului mare de descoperiri scitice la nordul Mării Negre, piesele obişnuite, comune, au intrat rar şi numai selectiv în circuitul informațional. În grupul scitic din Transilvania, oarecum izolat de lumea grecească din nordul Pontului, podoaba capătă o largă răspîndire. Din considerațiile de mai sus rezultă următoarele:

Tipul de podoabă cunoscut sub numele de inel de tîmplă cu capete conice cunoaşte o largă răspîndire in cultura scitică de la nordul Mării Negre şi în grupul de morminte din Transilvania. La nordul Mării Negre, precum şi în Transilvania, se găsesc numeroase exemplare, cu totul identice tipologic, din bronz, argint şi aur, cu observația că la nordul Mării Negre există o varietate mai mare sub raport dimensional.

Cronologic, inelele de buclă din nordul Pontului există începînd din sec. VI î.e.n. acoperind întreaga perioadă scitică. În Transilvania ele se găsesc numai în morminte scitice datind din sec. VI—V şi dispar odată cu orizontul cultural căruia i-au aparținut (în legătură cu brățările de argint dacice cu capete conice din Latène-ul tîrziu, vom reveni). ,

În U.R.S.S. ele apar mai rar în curganele bogate, influențate de cultura greacă nord-pontică, şi mai des în mormintele de rînd, fapt ce explică frecvența lor deosebită în mormintele scitice din Transilvania, grup care, prin arhaismul şi relativa sa izolare, n-a beneficiat de influența directă şi continuă a oraşelor greceşti.

Se poate afirma deci că tipul de inel de buclă cu capete conice (cum îl cunoaştem în mormintele din Transilvania) apare pe teritoriul României numai *odată cu* şi *în cadrul* grupului scitic ce pătrunde aici pe la începutul secolului VI î.e.n. Aria sa de răspîndire cuprinde teritoriul nord-pontic şi Transilvania. Dincolo de această zonă apariția sa cu totul sporadică dovedeşte caracterul său incidental.

Astfel, pe teritoriul Ungariei, în afară de cele patru exemplare de electron şi argint din mormintele 46 şi 114 de la Szentes-Vekerzug, amintite mai sus (nota 10), care au însă corpul răsucit, se cunosc încă două, din bronz, acestea identice cu cele din Transilvania, unul descoperit la Sajógömör [26], al doilea la Piliny [27]. Avem deci

[25] M. P. Abramova, în *SA*, 3, 1968, p. 118, fig. 4, 10—11.
[26] Eugène de Zichy, *Voyages au Caucase et en Asie Centrale*, II, Budapesta, 1897, p. 519, 521, fig. 47, 29 (B. Pósta); M. Párducz, în *ActaArchBp*, IV, 1954, p. 70.
[27] P. Patay, în *FolArch*, VII, 1955, pl. XVI, 10. Acest inel a fost aflat asociat cu altele de tip Szentes-Vekerzug-Chotin.

în total şase exemplare, un număr extrem de mic, comparativ cu Transilvania, raportat la marele număr de morminte săpate sistematic în special la Szentes-Vekerzug. Credem că numărul mic de exemplare din Ungaria constituie mai curînd un factor de detaşare decît unul de asemănare între grupa scitică din Transilvania şi cea din Ungaria. În Slovacia nu cunoaştem nici un exemplar de acest tip. Este adevărat că în unele descoperiri din Slovacia, de exemplu în necropola de la Chotín[28], cu aspect cultural în multe privinţe asemănător celui scitic din Transilvania, dar ulterior cronologic, se găsesc frecvent inele de buclă, ele constituind un tip aparte (fig. 1, 6), răspîndit în Ungaria, dar necunoscut în Transilvania şi la nordul Mării Negre. Piesele de acest tip, comparativ cu cele din Transilvania, au diametrul mai mic, corpul mult mai gros şi un singur cap conic, mai mare, uneori stilizat. Foarte probabil trebuie să se vorbească chiar de existenţa mai multor variante în cadrul acestui tip. De amintit doar că unele exemplare din Ungaria de est diferă într-o anumită măsură de cele de la Chotín. Sînt deci două tipuri care (deşi strîns legate între ele) au fiecare o arie de răspîndire bine conturată. Primul tip, unitar ca formă şi frecvent la nordul Mării Negre şi Transilvania, l-am numi tipul scitic pontic-transilvănean. Al doilea tip cu variantele sale, răspîndit în Ungaria şi Slovacia, dar lipsind în Transilvania şi nordul Mării Negre, îl putem numi tipul Szentes-Vekerzug-Chotín. Fără a intra în amănuntele problemei, menţionăm totuşi că deosebirea dintre cele două tipuri şi răspîndirea zonală diferită, afară de anumite nuanţe de ordin cultural şi probabil etnic, trebuie considerată mai ales ca rezultatul unei evidente deosebiri cronologice[29]. Tipul Szentes-Vekerzug-Chotín este, după părerea noastră, o variantă dezvoltată în această zonă, ulterioară cronologic tipului pontic-transilvănean (în tot cazul mai tîrzie de mijlocul sec. VI î.e.n.), dar derivată genetic din inelele de buclă şi cerceii de la nordul Mării Negre. Revenind la tipul denumit de noi pontic-transilvănean, de remarcat că el nu este caracteristic nici în grupa subcarpatică, în Podolia[30], nici în aria culturii Lausitz (fig. 1,7)[31]. Este de asemenea străin şi culturii Hallstatt[32], deşi cele cîteva săgeţi scitice, sau alte elemente izolate par să indice existenţa unor contacte incidentale[33]. Cîteva exemplare (şase?) se cunosc în marea necropolă illiră de la Donja Dolina[34], dar numărul lor mic arată, fără îndoială, că au ajuns acolo cu totul incidental, fiind forme intrusive şi nicide-

---

[28] M. Dušek, *Thrakisches Gräberfeld der Hallstattzeit in Chotín*, Bratislava, 1966, pl. XXI, 8, 9 etc., datează necropola de la Chotín între 550—300 î.e.n.; vezi p. 36—38, 103.

[29] Pentru datarea sensibil mai tîrzie a necropolei de la Chotín în comparaţie cu grupa scitică din Transilvania, elementul determinant îl constituie ceramica lucrată la roată din grupa slovacă.

[30] T. Sulimirski, *Scytowie na zachodniem Podolu*, Lwów, 1936, pl. V—XII.

[31] Cerceii din aria culturii Lausitz au diametrul mic, capetele semiglobulare sau turtite, corpul gros. Cîteva exemplare din acest tip, de aur, au fost aflate pînă în Danemarca. Sînt considerate ca o influenţă scitică în mediul lusacian. Zbigniew Bukowski, în *ArchPol*, III, 1960, p. 65, 70—71, fig. 2 şi 3. Cf. St. Ferenczi, *op. cit.*, p. 51, n. 315.

[32] Karl Kromer, *Das Gräberfeld von Hallstatt*, Firenze, 1959, vol. I şi II. Vezi şi notele 16—17.

[33] A. A. Spiţin, în *Sbornik arheologičeskih statei podnesenii gr. A. A. Bobrinskomu*, St. Petersburg [Leningrad], 1911, p. 153—168. Lucrarea nu ne-a fost accesibilă.

[34] Zdravko Marić, în *Glasnik*, N.S. XIX, Sarajevo, 1964, pl. VI, 15 şi pl. XXV. Cf. M. Párducz, în *ActaArchBp*, IV, 1954, p. 88, fig. 32, 2; I. Nestor, *loc. cit.*

cum caracteristice. Este de altfel singurul grup illiric în care apare cu totul sporadic această podoabă [35]. Inelul de buclă cu capete conice, de acest tip, este cunoscut în sudul Dunării, în Tracia, doar prin două exemplare: unul din argint, cu corpul răsucit, descoperit la Teteven într-un mormînt de inhumaţie datat în secolul V î.e.n. [36], al doilea, din aur, aflat în Kukuva Moghila (Duvanli) datînd din acelaşi secol [37]. Este necunoscut însă în grupele tracice de la Ravna [38] şi Dobrina [39], contemporane parţial cu grupul scitic din Transilvania, după cum necunoscut este aici şi tipul Szentes-Vekerzug-Chotín. În sfîrşit, la nordul Dunării, pe teritoriul României, ambele tipuri sînt necunoscute atît grupului Basarabi—Balta Verde, cît şi grupului Ferigele [40].

S-a arătat mai sus că la sudul Dunării, în grupele tracice cvasi-contemporane cu sciţii din Transilvania, lipsesc (cu excepţia celor două exemplare amintite, de la Teteven şi Kukuva Moghila) ambele tipuri de cercei sau inele de tîmplă. Totuşi, cercei şi inele de buclă există pe teritoriul Traciei, dar de un tip sensibil deosebit de cele două discutate pînă acum. De la început trebuie precizat că cerceii şi inelele de buclă de la Duvanli (fig. 1, 12—13), la care se referă în mod special M. Dušek, se datează numai începînd cu mijlocul sec. V î.e.n. [41]. Faptul exclude considerarea lor drept prototip pentru tipurile discutate anterior, în special pentru cel pontic-transilvănean, care există după cum am văzut încă la începutul secolului VI î.e.n. Acest al treilea tip, începînd cu exemplarele simple (de pildă cele de la Berezani; nota 24

---

35 În grupul Glasinac este necunoscută. Vezi A. Benac, B. Čović, *Glasinac*, II, Sarajevo, 1957. Tipuri de acest fel nu cunoaştem în lumea grecească. Cf. R. Hadaček, *Der Ohrschmuck der Griechen und Etrusker*, Viena, 1903. În privinţa acelor de argint cu corpul torsionat, avînd un cap conic şi celălalt în formă de cap de şarpe, descoperite la Trebenište, nu credem să aibă vreo legătură cu inelele de buclă scitice.

36 V. Mikov, în *BIAB*, VI, 1930—1931 (1932), p. 164, fig. 145.

37 B. Filow, *Die Gräberhügelnekropole bei Duvanlij in Südbulgarien*, Sofia, 1934, p. 41, fig. 48.

38 M. Mircev, *BIAB*, XXV, 1962, p. 97—164.

39 Idem, în *Izvestija* — Varna, I (XVI), 1965, p. 33—70.

40 După Al. Vulpe (*Necropola hallstattiană de la Ferigele. Monografie arheologică*, Bucureşti, 1967, p. 73—74, pl. XXVI, 2—3) cei doi cercei de bronz cu capete discoidale de la Ferigele se deosebesc de cei din Transilvania. Subscriem la părerea autorului. Nu putem fi însă de acord cu includerea grupului Ferigele în aşa numitul cerc traco-agatirs, pentru că nu există elemente care să susţină acest fapt. Făcînd abstracţie de ritul total deosebit, singurele obiecte scitice de la Ferigele sînt doar cele patru pumnale akinakes, care însă nu-şi găsesc analogii stricte în Transilvania (vezi pl. XV). Topoarele de luptă (p. 62—64), lăncile (p. 64—65) şi zăbalele (p. 66—67) reprezintă tipuri larg răspîndite în lumea traco-illiră, cum de altfel spune şi Al. Vulpe. Lipsesc cu totul aici pînă şi banalele săgeţi scitice, răspîndite pe o arie vastă. Nimic nu sprijină deci presupunerea unor legături între grupul Ferigele şi sciţii din Transilvania. Cum se poate explica totuşi prezenţa acelor cîteva, cu totul sporadice obiecte de factură scitică în acest mediu tracic? După părerea noastră, aceste elemente sporadice au pătruns dinspre est, prin intermediul grupului Bîrseşti, tracic şi el, dar mai puternic impregnat, prin poziţia sa geografică, de cultura scitică. Atare cale pare a fi sugerată de însăşi descoperirile de factură scitică de la Curtea de Argeş (akinakes, psalii în stil zoomorf scitic). În sprijinul acestei presupuneri vine şi faptul că în Transilvania, descoperirile scitice provin din centrul acestei provincii, în sudul ei fiind cu totul reduse.

41 B. Filow, *op. cit.*, p. 41, fig. 48, p. 42, fig. 49, p. 87, fig. 109. Însuşi Filow vorbeşte de influenţa greco-scitică ce se resimte în descoperirile de la Duvanli.

şi fig. 1, 8) şi pînă la cele care pot fi considerate autentice lucrări de artă, există încă de la mijlocul sec. VI î.e.n., atît în unele curgane scitice[42], cît şi în oraşele greceşti de la nordul Mării Negre (fig. 1, 8—11)[43]. Făcînd abstracţie de o piesă de la Simeria care poate fi, eventual, un asemenea cercel[44], observaţie valabilă şi pentru un exemplar de la Szentes-Vekerzug[45], putem afirma că al treilea tip nu s-a răspîndit decît în apropierea ţărmului de nord şi vest al Mării Negre. Toate acestea arată că al treilea tip (cu variantele sale) este o formă evoluată a inelelor de buclă de la nordul Mării Negre, de tipul pontic-transilvănean, lucrată mai ales în oraşele greceşti de la nordul Mării Negre, putînd fi denumit „pontic-sud-dunărean". Unele exemplare mai simple, descoperite atît la nordul Mării Negre cît şi în Tracia, au putut fi lucrate local, de către meşterii sciţi şi traci, imitînd la rîndul lor exemplarele fine executate în oraşele greceşti.

Nu este necesar să revenim aici cu unele concluzii formulate în timpul expunerii. Nu avem nici pretenţia de a fi rezolvat toate laturile problemei discutate. Dorim totuşi să subliniem unele aspecte mai importante.

Aşa cum se prezintă astăzi tabloul descoperirilor, nu există nici un temei pentru a pune la îndoială originea oriental-scitică a aşa numitelor inele de buclă cu capete conice din Transilvania. Acest tip de inel de buclă, ce se dovedeşte a fi cel mai vechi, s-a format în cultura scitică de la nordul Mării Negre, unde există de altfel, cu excepţia tipului Szentes-Vekerzug-Chotin, toate tipurile şi variantele de inele de buclă şi cercei cu capete conice (pentru cercei, vezi mai jos, nr. 2 şi fig. 2), dezvoltate evident din tipul pontic-transilvănean. De aici s-au răspîndit şi derivat apoi, ca şi alte elemente ale culturii materiale scitice, în unele zone din Europa centrală şi sud-estică. Harta schematică (fig. 7) ilustrează evident acest fapt. Este extrem de dificil şi nici nu era în intenţia noastră de a delimita precis întregul teritoriu de la nordul Mării Negre, în care sînt răspîndite diferitele tipuri şi variante de inele de buclă şi cercei cu capete conice. Prin tipurile cuprinse în cerc, s-a indicat simbolic că regiunea de formare şi iradiere a acestor podoabe se află la nordul Mării Negre, unde aria lor de răspîndire este, fireşte, mult mai largă.

Existenţa unui tip pe care l-am denumit Szentes-Vekerzug-Chotín, necunoscut la nordul Mării Negre, ca şi descoperirea unor exemplare sporadice de tipul pontic-transilvănean în alte grupe culturale, chiar în cele ce n-au nimic cu cultura scitică, nu schimbă, după opinia noastră, fondul problemei.

În încheierea discuţiei asupra inelelor de buclă cu capete conice trebuie arătat că nu putem fi de acord cu cercetătorii care încearcă să lege sau să explice originea locală a acestor podoabe prin existenţa psaliilor, a fibulelor şi a brăţărilor de argint cu proeminenţe conice, din Latène-ul tîrziu dacic[46]. Psalii tracice cu terminaţie conică există în epoca Hallstatt[47]. Dar psalii cu terminaţie conică se cunosc şi la nordul

---

[42] E. H. Minns, *op. cit.*, p. 208, fig. 106, 32; S. I. Kapoşina, *loc. cit.*, care menţionează analogii la Olbia; E. F. Pokrovska, în *Arheologija* Kiev, X, 1957, p. 74, pl. II, 4.

[43] I. S. Kapoşina, *op. cit.*, p. 213, fig. 14; B. Benadik, în *AR*, V, 1953, p. 677, fig. 314, 3 (Olbia), fig. 314, 1 (Nymphaion).

[44] M. Roska, în *Dolg.*, IV, 1913, p. 239, fig. 6, 7.

[45] M. Párducz, în *ActaArchBp*, IV, 1—4, 1954, pl. XXVII, 13a.

[46] Cf. D. Popescu, în *Materiale*, II, 1956, p. 226, n. 1; Dušek, *op. cit.*, p. 285.

[47] I. Venedikov, în *BIAB*, XXI, Sofia, 1957, p. 154, fig. 1—2, p. 155, fig. 3, p. 156, fig. 7; M. Mircev, *loc. cit.*, pl. XII, 44.

Mării Negre, încă din sec. VIII î.e.n., într-un număr mult mai mare[48], tip care continuă și în epoca scitică, fiind caracteristic mai ales pentru sec. VI î.e.n.[49], cînd este cunoscut și în morminte scitice din Transilvania[50]. Fibula tracică cu terminație conică pe placă este bine cunoscută[51]. Ea apare însă abia în sec. V î.e.n., iar exemplarele care ajung la nordul Dunării se datează sensibil după această dată[52]. Brățările de argint dacice (fig. 1, 14) se datează toate, numai în Latène-ul tîrziu[53]. Nu este exclus ca ele să continuie în Latène-ul tîrziu dacic forma inelelor de tîmplă din mormintele scitice din Transilvania, datate în Ha. D, dacă avem în vedere inelele de buclă de la Murighiol din sec. III î.e.n.[54]. Dat fiind însă analogia formei acestor brățări cu cerceii de aur descoperiți la Kukuva Moghila (Duvanli), care de asemenea au unul din capete mai gros (fig. 1, 13)[55], este posibil ca brățările dacice să fie mai degrabă o variantă locală, geto-dacică, a acestei forme tracice, de care e și mai apropiată în timp, decît o reapariție tardivă, și puțin schimbată, a tipului scitic dispărut în Transilvania de aproape trei secole. Această filieră pare s-o sugereze nu numai analogia formei, ci însăși influența sud-tracică ce se accentuează, după cum este bine știut, în sec. IV—III î.e.n., grăbind evoluția Latène-ului de la nordul Dunării.

2. Cercei de electron cu cap conic

În aprilie 1967, cu ocazia unor lucrări de rigolare, au fost descoperite, la cca 400 m N-E de satul Băița (jud. Mureș), în dreapta drumului de țară ce duce spre locul numit „La Jie", trei morminte scitice[56]. În mormîntul nr. 2, de inhumație, au fost aflați doi cercei de electron cu cap conic (fig. 2, 1—2)[57]. Deși descoperiți în același mormînt, dimensiunile lor diferă sensibil. În schimb, ca formă și tehnică de execuție sînt perfect identici. Sînt primele exemplare de cercei de acest fel care apar în mormintele scitice din Transilvania și pe teritoriul României în general. La est de

---

48 A. A. Iessen, în *SA*, XVIII, 1953, p. 53, fig. 3, 10—11 etc.

49 V. A. Ilinskaia, în *Arheologija* Kiev, XIII, 1961, p. 44, fig. 6, 1—3 etc.; XX, 1966, p. 66, fig. 5.

50 I. H. Crișan, în *ActaMN*, II, 1965, p. 61, fig. 12, 1—2.

51 V. Mikov, în *BIAB*, VI, 1930—31, Sofia, 1932, p. 171—182; D. Berciu, în *Balcania*, VI, București, 1943, p. 294 și urm.; M. Turcu, în *București, Materiale de istorie și muzeografie*, 5, 1967, p. 168—169, pl. I, 2—3, etc.

52 R. și E. Vulpe, în *Dacia*, I, 1924, p. 213, fig. 43 și 48; III—IV, 1927—1932, p. 325, fig. 106, 24 și 108, 4; pentru exemplarele din Transilvania, K. Horedt, în *MittBruk*, XII, 1947, p. 3, fig. 2; D. Berciu, în *Balcania*, VI, p. 297, fig. 5.

53 C. S. Nicolaescu-Plopșor, în *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 205, fig. 1, 4 și p. 215; Oct. Floca, *Contribuții la cunoașterea tezaurelor de argint dacice*, București, 1956, p. 12, fig. 8—10, 12, pl. XXVIII, 1—3 etc.; I. Glodariu, în *ActaMN*, V, 1968, p. 414, fig. 1, 7 și 4, 3.

54 E. Bujor, în *SCIV*, VI, 1955, p. 575, pl. I, 1—2. Fragmentul de la Dezmir (I. H. Crișan, în *ActaMN*, I, 1964, p. 92, fig. 3, 2) fiind descoperit incidental, nu poate fi luat în considerare.

55 B. Filow, *op. cit.*, p. 41, fig. 48.

56 Inventarul mormintelor a fost în mare parte salvat de A. Badea, dir. Muz. Etnografic din Reghin, care a stabilit și unele detalii în legătură cu această descoperire.

57 Cerceii erau dispuși de o parte și de cealaltă a craniului. Inventarul funerar mai cuprinde: două vase bitronconice, mărgele mici de caolin, scoici cauri. Toate obiectele recuperate se află în colecția Muz. Reghin.

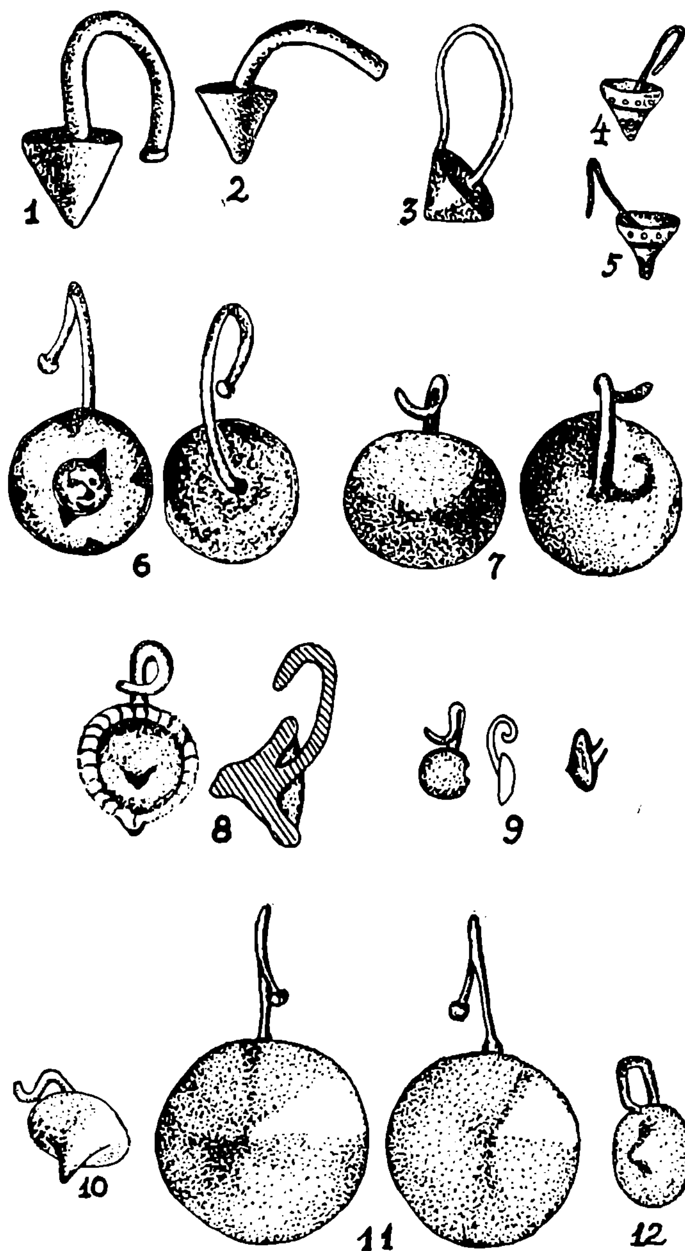

Fig. 2. — Cercei: *1 — 2*, Băiţa; *3*. Tápiószentmárton; *4 — 5*. Volkovţî; *6*. Olbia; *7*. Mocreadinsk; *8*. Dolinskoe; *9*. Goroşkov; *10*. Balohcea; *11*. Pridneprovea; *12*. Senkovki.

teritoriul țării noastre, la nordul Mării Negre, ele constituie în schimb un tip larg răspîndit, cu numeroase variante, unele de o execuție artistică deosebită, cunoscute atît în orașele grecești cît și din curgane scitice. Exemplare de aur, de dimensiuni apreciabile, cu ornamente fine în tehnica granulației și filigranului, avînd reprezentate uneori în centrul conului o figură de animal (leu), se întîlnesc încă în mijlocul sec. VI, la Olbia (fig. 2, 6)[58]. Această variantă se cunoaște și în curganul scitic de la Emciuh[59]. Important ni se pare însă faptul că forma acestei podoabe *este considerată locală și că exemplarele fine, executate în orașele grecești, imită tipul de inel de buclă cu capete conice, larg răspîndit în Sciția*[60]. Exemplare de aur cu totul identice ca formă și apropiate ca mărime de cerceii de la Băița, dar de o execuție mai fină și cu ornamente granulare, au fost descoperite în mormîntul nr. 1 de la Volkovți (fig. 2, 4—5) datînd din sec. VI î.e.n. și avînd numeroase analogii în alte grupe[61]. Exemplare identice sau asemănătoare, datînd din sec. VI—V î.e.n., se cunosc și în unele curgane de pe Vorskla[62], în unele gorodiști și așezări din regiunea de silvostepă (fig. 2, 7, 9)[63], aria lor de răspîndire întinzîndu-se spre nord, pînă în bazinul rîului Desna (fig. 2, 10)[64]. Descoperirile, din care n-am amintit decît o parte neinsemnată, dovedesc o compactă și masivă răspîndire la nordul Mării Negre a acestui tip de cercel, existent în numeroase variante la jumătatea sec. VI î.e.n. și dezvoltat din inelele de buclă cu capete conice, caracteristice sciților.

La vest de această arie, afară de exemplarele de la Băița, cunoaștem doar două piese, una, din aur, descoperită la Tápiószentmárton (fig. 2, 3)[65], a doua, din bronz, în mormîntul nr. 5 de la Nógrádkövesd[66]. Asemănarea dintre cele patru exemplare ar putea sugera, eventual, interpretarea lor ca variante executate local, ce imită formele de la nordul Mării Negre. Dar nu se poate vorbi încă de o variantă locală, indiferent unde am plasa centrul ei, în Transilvania sau Cîmpia Tisei, pentru că numărul pieselor descoperite este totuși prea mic în această zonă. Mai curînd ele ar putea fi piese de import de la nordul Mării Negre, ajunse aici odată cu alte elemente (de ex., oglinzile), ce succed după un interval de timp grupului scitic din Transilvania. În orice caz, astfel de piese trebuie datate la noi după mijlocul sec. VI î.e.n. Apariția și răpîndirea lor la nordul Mării Negre, începînd cu mijlocul

---

[58] B. Farmakovski, în *ArchAnz*, 1912, col. 355—356, fig. 42; 1913, col. 202—203, fig. 45. Două exemplare în Muz. din Cluj, astăzi pierdute, probabil de același tip, menționează D. Popescu, în *Materiale*, II, 1956, p. 236.

[59] S. I. Kapoșina, *op. cit.*, p. 180.

[60] *Ibidem*, p. 180—187 (fig. 2. 1): V. F. Gaidukevici, S. I. Kapoșina, în *SA*, XV, 1951, p. 170—171; V. V. Sedov, în *SA*. 2, 1969, p. 122—24; L. Artișevskaia, în *KS*, 68, 1957, p. 85—86 și fig. 33, 3.

[61] V. A. Ilinskaia, în *KS*, 54, 1954, p. 29—31 și fig. 11, 7—11. Un exemplar asemănător e cunoscut la Romni, E. H. Minns, *op. cit.*, p. 191, fig. 83, Pentru alte descoperiri, vezi E. F. Pokrovskaia, în *Arheologija* Kiev, XVIII, 1965, p. 141, pl. I, 12.

[62] G. T. Kovpanenko, în *Arheologija* Kiev, XIII, 1961, p. 75, fig. 4, 7—8.

[63] P. N. Tretiacov, E. A. Șmidt, *Drevnie gorodiști smalenștini*, Moskva-Leningrad, 1963, p. 86 și urm., fig. 42. 9 a-b, 44, 19, cu analogii în regiunea Niprului; O. N. Melnikovskaia, în *KS*, 70, 1957, p. 37, fig. 10, 1,2.

[64] L. V. Artișevskaia, *loc. cit.*

[65] N. Fettich, în *ArchHung*, XV, 1934, pl. VI, 2.

[66] P. Patay, în *FolArch*, VII, 1955, p. 72, pl. XII, 1.

sec. VI î.e.n., explică de ce grupul scitic transilvănean, ajuns aici anterior, pe la începutul aceluiaşi secol, îi cunoaşte doar sporadic, oferindu-ne totodată o nouă indicaţie în sprijinul datării lui timpurii. Ceea ce apare absolut sigur e originea scitică a acestui tip de cercel.

3. Plăcuţe treflate din aur

În anul 1969 au fost descoperite la Blaj două noi morminte scitice[67]. În mormîntul nr. 2 se aflau aşezate peste humerusul drept, trei plăcuţe din foiţe de aur, de formă treflată (fig. 3, 1—6)[68]. Piesele, avînd aceleaşi dimensiuni — 20 mm în „diametru" —, sînt prevăzute cu ornamente semiglobulare executate prin stanţare.

Ca şi în cazul cerceilor de la Băiţa, cele trei plăcuţe sînt primele piese de acest fel cunoscute pînă acum la noi, care îşi află numeroase analogii tot în descoperirile scitice de la nordul Mării Negre. Astfel, în mormîntul nr. 100 de la Siniavka[69], plăcuţe identice ca formă, dar mai simple ca execuţie, au fost aflate în jurul craniului (fig. 3, 7—8)[70]. În grupa scitică de lîngă Voronej (Ciastîie Kurganî), în curganul nr. 3, din 203 aplici de aur, 63 erau din acest tip. Alte 23 de exemplare au fost aflate în curganul nr. 9 din această grupă, datat în sec. VI î.e.n. (fig. 3, 9—11)[71]. Piese identice ca tip se cunosc în curganul 11 16 de la Mastiughino (Donul mijlociu, fig. 3, 12)[72], în curganul nr. 4 de la Durovka (grupa niproviană, fig. 3, 14)[73], precum şi în descoperirile scitice de la Bielsk (grupa Vorskla) datate în sec. VI î.e.n. (fig. 3, 13)[74]. Forma şi dispunerea lor în morminte confirmă ipoteza formulată de M. Rostowzew în privinţa utilizării lor ca aplici pentru îmbrăcăminte[75]. Unele din piese erau lucrate la Olbia, unde se cunosc matriţe pentru aplici din foiţe de aur[76]. Totuşi, avîndu-se în vedere că aurul se prelucrează relativ uşor (problema esenţială este doar confecţionarea matriţei), precum şi unele deosebiri de amănunt dintre diferitele exemplare, se admite că erau executate şi de meşteşugarii sciţi. Aspectul îngrijit al pieselor de la Blaj indică o posibilă provenienţă nord-pontică. Posibilitatea importului e sugerată şi de faptul că, afară de piesele de la Blaj, în regiunea carpato-dunăreană se cunoaşte o singură descoperire de acest fel: în mormîntul nr. 31 de la Szentes-Vekerzug, unde au fost aflate cinci exemplare, cu unele deosebiri de

---

[67] Pentru descoperirile anterioare, cf. nota 2.

[68] Mormînt de inhumaţie, orientat VSV—ENE. Inventar: două vase bitronconice, două inele de buclă cu capete conice, de bronz (tip nord-pontic transilvănean), cca 25 mărgele de caolin, cele trei plăcuţe treflate şi una dreptunghiulară din aur (vezi mai jos, nr. 5), lucrate în aceeaşi tehnică; cf. şi nota 9.

[69] E. H. Minns, *op. cit.*, p. 192, fig. 84.

[70] Cf. nota 10.

[71] S. N. Zamiatnin, în *SA*, VIII, 1946, p. 24—35, fig. 10, 5 şi 23, 2.

[72] P. D. Liberov, *Arheologija SSSR*, D_1-31, Moskva, 1965, pl. 33, 6.

[73] A. I. Puzikova, în *KS*, 107, 1966, p. 83—84, fig. 29, 16. Sînt menţionate şi alte descoperiri analoge.

[74] G. T. Kovpanenko, în *Arheologija* Kiev, XIII, 1961, p. 75, fig. 4, 25.

[75] S. N. Zamiatnin, *loc. cit.*

[76] V. F. Gaidukevici, S. I. Kapoşina, în *SA*, XV, 1951, p. 170.

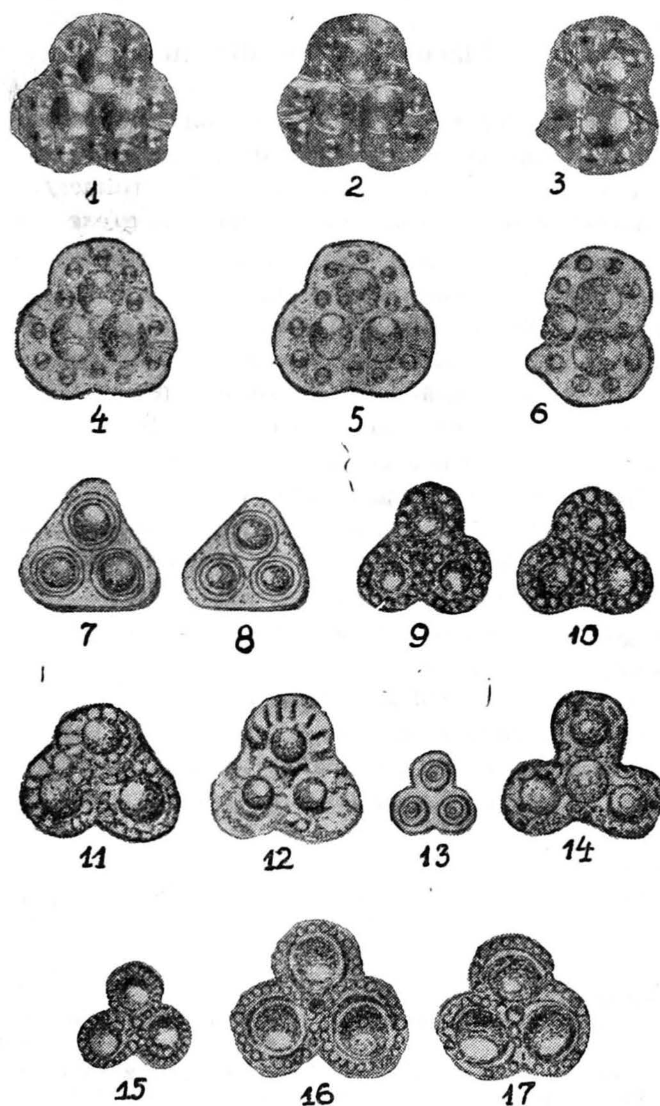

Fig. 3. — **Plăcuțe treflate de aur**: *1—6.* Blaj; *7—8.* Siniavka; *9—11.* Ciastîie Kurganî; *12.* Mastiughino; *13.* Bielsk; *14.* Durovka; *15.* Dnepropetrovsk; *16—17.* Szentes-Vekerzug.

amănunt faţă de cele de la Blaj (fig. 3, 16—17)[77]. Chiar dacă unele exemplare au fost lucrate în oraşele greceşti, aria de răspîndire cît şi contextul în care apar arată apartenenţa lor indiscutabilă la cultura materială scitică, fapt confirmat şi de descoperirea de la Blaj.

4. Falera de la Băiţa

Din cele trei morminte scitice de la Băiţa (jud. Mureş), descoperite în anul 1967 (nota 56), printre obiectele recuperate din mormîntul nr. 1[78], se află şi o faleră din aur, de forma unei calote sferice (diametrul 41,5 mm, înălţimea 13 mm, greutatea 7,85 gr.) fiind aşezată peste humerusul stîng. Piesa este ornamentată cu un şir de granulaţii realizate prin ştanţare, ce redau în dispunerea lor imaginea crucii înscrisă în cerc, sau a roţii solare (fig. 4, 1—2). Falera de la Băiţa reprezintă un *unicum* printre descoperirile scitice din Transilvania şi, spre deosebire de podoabele prezentate anterior, nu cunoaştem piese cu totul identice nici în alte regiuni, inclusiv nordul Mării Negre[79]. Motivul ornamental (cruce în cerc), redat în aceeaşi tehnică sau incizat, îl regăsim pe un disc de bronz din cultura Ananino (fig. 4, 3)[80] sau pe unele falere din nordul Caucazului, în epoca bronzului (fig. 4, 4)[81]. O legătură cu aceste piese este însă puţin probabilă şi numai în măsura în care poate fi vorba de reprezentări analoge, legate de cultul solar din epoca bronzului, perpetuat în regiunea Caucazului pînă în faza tîrzie a epocii fierului[82]. La sud-vest şi vest de teritoriul României, motivul apare (mai mult sau mai puţin asemănător) pe falerele de aur din necropola tumulară de la Atenica, datînd de la sfîrşitul sec. VI, începutul sec. V î.e.n. (fig. 4, 5)[83], pe discul de bronz din mormîntul 57 de la Szentes-Vekerzug (fig. 4, 6)[84], pe placa unei fibule de tip Bernhardsthal (Austria) din Hallstatt CD[85] şi pe două plăcuţe de aur de la Chotín (fig. 4, 7—8)[86]. Mai apropiată este falera de bronz descoperită în necropola tumulară de la Hájek (Moravia), al cărui motiv ornamental se leagă cel mai strîns de cel de la Băiţa (fig. 4, 10)[87]. În orizontul scitic din Transilvania, motivul cruce în cerc apare pe o oglindă descoperită în necropola de la Ciumbrud. Deşi reprezentarea în amănunt este deosebită,

---

[77] M. Párducz, în *ActaArchBp*, IV, 1—4, 1954, p. 67, pl. VI, 20—24, 20a—24a. Aici citate şi alte analogii. Autorul vede originea acestor piese în aria grupului Kiev-Poltava. Analogiile citate arată însă că ele sînt caracteristice întregii culturi scitice de la nordul Mării Negre.

[78] De înhumaţie, orientat VNV—ESE. Inventar: 34 săgeţi din bronz (tipuri arhaice), akinakes (cu bară la mîner), vîrf de lance, pandantive pentru harnaşament, faleră de bronz, fragmente ceramice din două vase.

[79] Unele consideraţii în legătură cu falerele din epoca Hallstatt la M. Párducz, în *Apulum*, V, 1965, p. 105—113.

[80] A. V. Zbrueva, în *MIA*, 30, 1952. p. 78, pl. XVII, 9. Vezi şi *MIA*, 94. 1961, p. 27, fig. 8, 3, p. 38, fig. 9, 29 etc., care nu ne-a fost accesibilă.

[81] G. Gazdapusztay, în *SA*, 2, 1969, p. 142, fig. 2, 1.

[82] S. A. Esaian, în *SA*, 1968, p. 255—260.

[83] M. Djuknić, B. Jovanović, în *ArchIug*, VI, 1965, p. 1—27, pl. IX, 8, XXI, 4 a-b.

[84] M. Párducz, în *ActaArchBp*, IV, 1—4, 1954, p. 36, 88, fig. 32, 21 şi pl. XVI, 23.

[85] R. Pittioni, *op. cit.*, p. 593, fig. 418.

[86] M. Dušek, *Thrakisches Gräberfeld der Hallstattzeit in Chotín*, p. 60, 127, pl. XXI, 11—12.

[87] E. Jilková, A. Rybová, în *PA*, 1, 1959, p. 66—67, fig. 11, 8a.

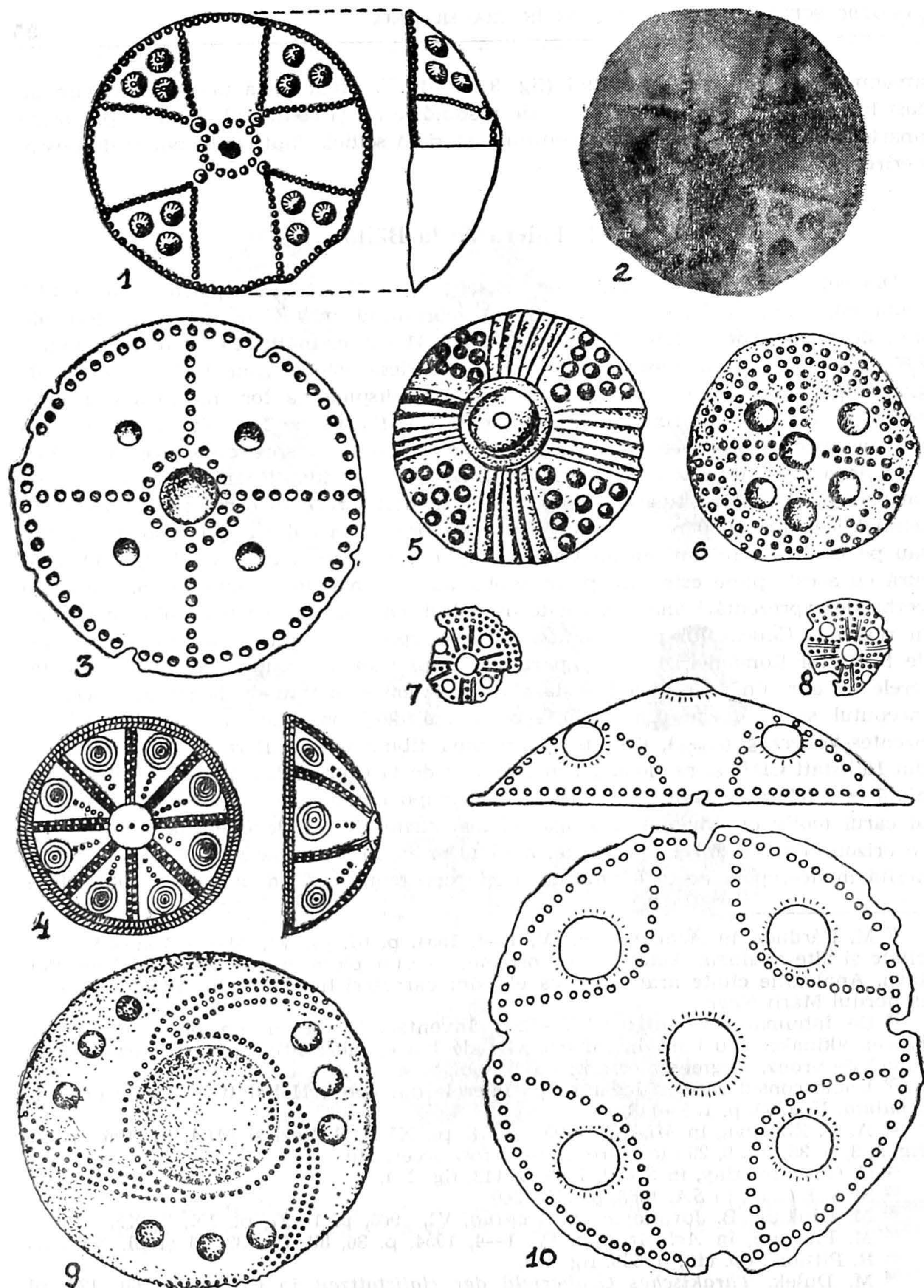

Fig. — 4. Falere: *1—2.* Băița; *3.* Ananino; *4.* Stanița Nikolaevskaia; *5.* Atenica; *6.* Szentes-Vekerzug; *7—8.* Chotín; *9.* Șmig; *10.* Hájek.

totuși analogiile citate [88] dovedesc că ornamentul, indiferent de semnificația sa, este cunoscut de sciții de la nordul Mării Negre. O anumită afinitate pare să existe între falera de la Băița și unele falere de la Șmig (fig. 4, 9), dar cronologia nesigură a acestui tezaur [89] obligă la maximă prudență în stabilirea unei eventuale continuități stilistice. Încercarea e cu atît mai riscantă cu cît unele motive (legate foarte probabil și de credințele religioase, cum ar fi cultul solar), ca și tehnica lor de redare se perpetuează, mai ales la podoabele de aur, timp foarte îndelungat [90]. Datarea mormîntului nr. 1, asigurată de restul inventarului în sec. VI î.e.n., oferă o cronologie precisă, în limitele acestui secol, a falerei de la Băița. Lipsa unor analogii exacte în afara Transilvaniei, precum și unele afinități stilistice cu falerele de la Șmig, mai timpurii, par să susțină cu suficientă greutate proveniența și execuția ei pe plan local, poate sub imboldul unei tradiții a falerelor în zona carpato-dunăreană, ce se perpetuează aici o lungă perioadă de timp.

5. Placă ornamentală de aur

În mormîntul nr. 2 cercetat în anul 1969 la Blaj, a fost descoperită, împreună cu plăcuțele treflate prezentate mai sus (cf. notele 67, 68) și una de formă cvasidreptunghiulară (de 17,5×37 mm), cu ornamente triunghiulare și granulații realizate prin stanțare (fig. 5, 1—2). Nu cunoaștem analogii directe pentru această piesă. Într-o anumită măsură motivul ornamental se apropie de cel întîlnit pe piesele de centură din argint descoperite în comitatul Borsod (fig. 5, 4) [91] și la Novi Pazar (fig. 5, 5) [92], sau cu cel de pe placa de aur din tezaurul de la Dalj (fig.5, 3) [93]. Oricît de tentantă pare posibilitatea unei apropieri de aceste piese, mai ales de cea din tezaurul de la Dalj (considerat de factură orientală), o legătură directă e greu de admis; este avansată aici doar ca o posibilitate. Pe de altă parte trebuie avut în vedere că plăcuțele ornamentale de aur, de cele mai variate forme și ornamente, sînt des întîlnite în mormintele scitice de la nordul Mării Negre în sec. VI—V î.e.n. (fabricate local sau la Olbia; cf. nota 76). Folosirea plăcuțelor ornamentale este deci obișnuită la sciți; apariția lor în mormintele din Transilvania e firească. În schimb, astfel de podoabe lipsesc în descoperirile contemporane aparținînd populației autohtone. În atare condiții este greu de apreciat dacă cele patru plăcuțe din mormîntul nr. 2 (1969) de la

---

[88] Șt. Ferenczi, în *ActaMN*, II, 1965, p. 86, fig. 6, 2; VI, 1969, p. 48, n. 296—298, p. 62, n. 396.

[89] Opiniile exprimate în legătură cu datarea acestui tezaur la D. Popescu, în *Materiale*, II, 1956, p. 209, notele 2—5. Vezi și A. Mozsolics, în *BerRGK*, 46—47, 1965—1966, Berlin 1968, p. 74—76.

[90] Reprezentarea acelorași motive pe piese de diferite epoci poate fi întîmplătoare. Totuși, atunci cînd repetarea devine insistentă, cum este cazul grupului de trei granulații ce apar pe plăcuțele de la Blaj, pe falera de la Băița sau pe falerele de la Șmig, trebuie să o acceptăm ca o caracteristică a epocii, chiar dacă este o eventuală tradiție perpetuată.

[91] P. Reinecke, în *ArchÉrt*, XVIII, 1898, p. 308—309, fig. 1, le consideră de proveniență La Tène; cf. V. Pârvan, *Getica*, p. 463, fig. 320.

[92] Numeroasele descoperiri din aria grupului *Glasinac* arată însă originea lor iliră. Vezi A. Benac, B. Čović, *op. cit.*, pl. XXXXIII, 3; D. Mano-Zisi, L. Popović, *Iliri i grci*, Belgrad, 1959—1960, pl. VI, 1, XII, e, g etc.

[93] M. Ebert, în *JÖAI*, XI, 1908, p. 272, fig. 123.

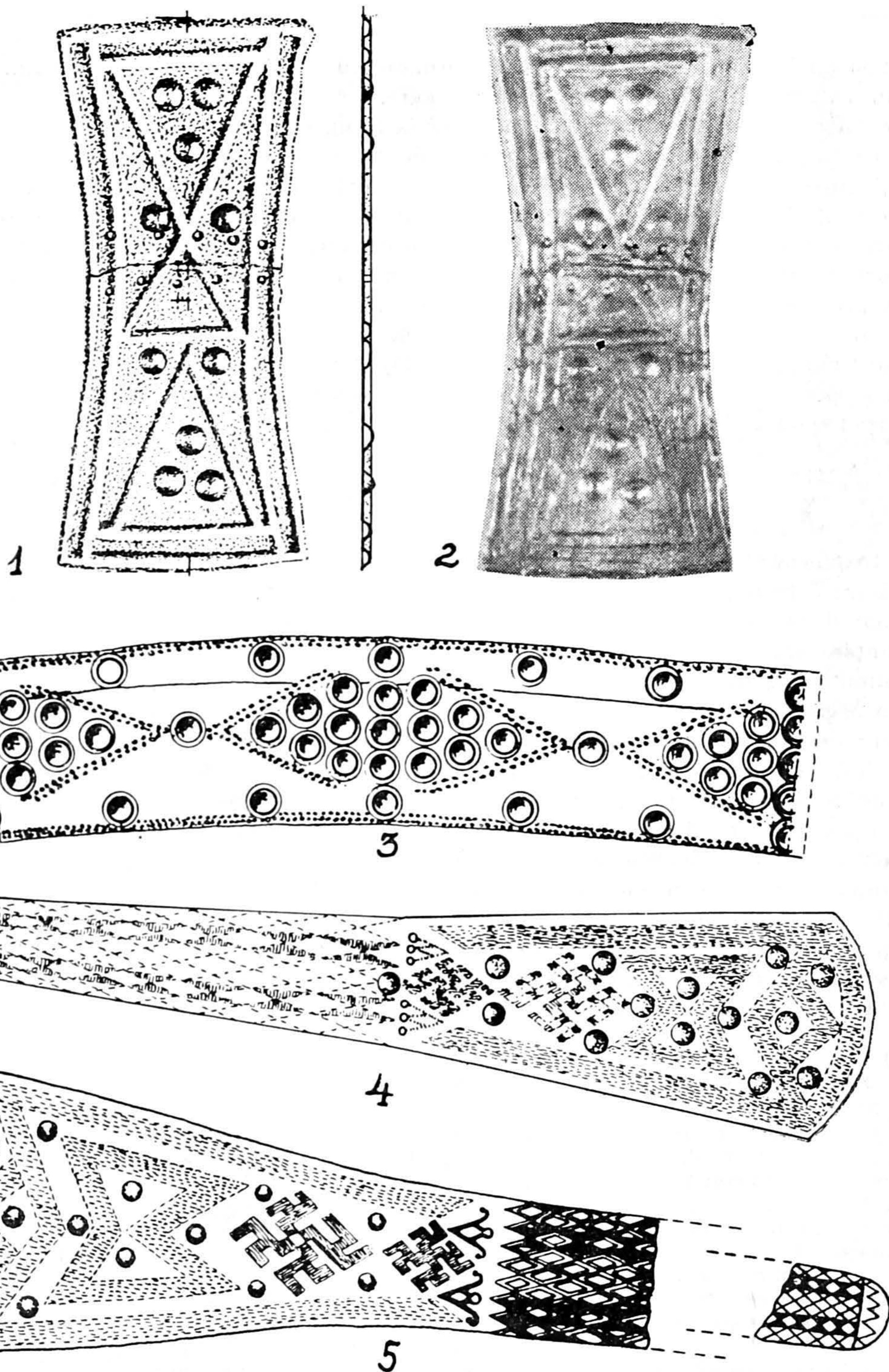

Fig. 5. — Plăci ornamentale și piese de centură: *1—2*. Blaj (mărimea 2/1); *3*. Dalj; *4*. Comitatul Borsod; *5*. Novi Pazar.

Blaj (cele trei de formă treflată și cea în discuție) provin din nordul Mării Negre, ca import, sau sînt executate pe loc. Indiferent însă de răspunsul la această întrebare, ele sînt elemente de cultură materială scitică, răsăriteană, fapt de altfel confirmat și de mediul clar scitic în care apar ele la Blaj.

Perla de aur de la Gădălin (nota 3) nu-și găsește analogii pe teritoriul României, inclusiv în mormintele scitice din Transilvania. Perle asemănătoare, dar dimensiuni mai mici, cunoaștem însă la Szentes-Vekerzug[94], în unele morminte scitice de la nordul Mării Negre[95] și în tezaurul de la Dalj[96]. Avînd în vedere caracterul în general atipic al acestor podoabe, o interpretare mai precisă este greu de făcut.

Fig. 6. — Perlă de aur descoperită la Gădălin.

Podoabele prezentate permit observații utile pentru ansamblul problemei scitice din Transilvania. Unele au fost formulate în cursul expunerii. Se impun totuși cîteva considerații finale, legate în special de problema în discuție. Podoabele din metal prețios descoperite în morminte scitice din Transilvania se pot împărți în două grupe. Prima cuprinde, în ordine, inelele de buclă cu capete conice, cerceii cu cap conic mare și plăcuțele ornamentale de formă treflată. Aceste trei categorii de podoabe, frecvente în descoperirile de la nordul Mării Negre, prin aria de răspîndire, cronologia și mediul cultural căruia îi aparțin, sînt de clară factură scitică, subliniată și de faptul că în Transilvania ele apar n u m a i în cadrul grupului scitic, fiind cu totul necunoscute în alte zone și medii culturale de pe teritoriul României. A doua grupă cuprinde falera, placa cvasidreptunghiulară și perla de aur, piese pentru care nu cunoaștem analogii cu totul exacte nici în cultura scitică de la nordul Mării Negre și nici pe teritoriul țării noastre. Foarte probabil ele au putut fi confecționate pe loc, în Transilvania. Dar contextul în care au fost descoperite le conferă un caracter scitic, cu atît mai mult cu cît, repetăm, ele sînt necunoscute pînă acum în mediul autohton.

Existența aurului în Transilvania și perpetuarea unei tradiții autohtone în prelucrarea lui au putut facilita producerea și pe plan local a unora din aceste podoabe. Nu se pot nega nici unele similitudini stilistice și tehnice, revelate mai sus, de exemplu cu piesele din tezaurul de la Șmig sau Dalj. Totuși, prin caracterul lor specific, prin ambianța în care au fost descoperite, ele rămîn, incontestabil, strîns legate de grupul scitic transilvănean.

Ajungem, implicit, la cunoscutul pasaj 104 din cartea a IV-a a lui Herodot, cu agatirșii de pe rîul Maris ce *„poartă mai ales podoabe de aur“*. Avîndu-se în vedere că singurele podoabe de aur cunoscute pînă acum în

---

[94] M. Párducz, în *ActaArchBp*, IV, 1—4, 1954, 28—30, fig. 6 și pl. VI, 2—11, 2a—11a.
[95] A. I. Terenojkin, în *Arheologija* Kiev, IX, 1954, p. 90, pl. I, 7; cf. A. L. Mongait, *Arheologia în U.R.S.S.*, București, 1961, p. 147.
[96] M. Ebert, *op. cit.*, p. 262, fig. 119.

mormintele scitice din Transilvania (inelele de buclă cu capete conice de la Aiud şi Blaj, considerate şi ele nescitice; cf. nota 18) nu puteau constitui o confirmare pentru relatarea lui Herodot, acest pasaj a fost considerat contradictoriu, inclus printre obiecţiile ce se aduc prezenţei şi localizării sciţilor agatirşi în Transilvania [97].

Fireşte, podoabele recent descoperite nu constituie o acoperire integrală pentru pasajul amintit. Nu putem însă aştepta ca fiecare descoperire scitică să conţină podoabe de aur (la nordul Mării Negre mormintele cu obiecte de aur sînt mai ales cele din sec. V—IV î.e.n.!). Trebuie avut apoi în vedere faptul că marea majoritate a antichităţilor scitice din Transilvania provin din descoperiri întîmplătoare, care uşurează dispariţia obiectelor de metal preţios. Cu ani în urmă, a fost distrusă în aria necropolei de la Blaj, „o construcţie funerară antică, din lemn şi piatră“, ce conţinea mai multe schelete. Acestea sînt singurele informaţii disponibile în legătură cu acest mormînt impunător, foarte probabil al unei căpetenii scitice. Nu afirmăm prin aceasta că s-au descoperit şi obiecte de metal preţios. Singurele morminte tumulare scitice cunoscute pînă acum în Transilvania, cele de la Cipău, care pot furniza informaţii preţioase, sînt încă necercetate [98]. Dacă descoperirile cunoscute pînă acum nu confirmă integral pasajul amintit, ele dovedesc totuşi existenţa podoabelor de metal preţios la sciţii din Transilvania, deci din perioada Hallstatt-ului D, relansînd totodată posibilitatea unor noi descoperiri şi, poate, reconsiderarea cronologiei unor podoabe de aur, încadrate pînă acum în epoci anterioare [99]. Cade astfel încă una din pretinsele „contradicţii“ în problema sciţilor-agatirşi din Transilvania, ce se impută cu destulă uşurinţă „părintelui istoriei“. Fără să-i supraestimăm valoarea documentară, trebuie să recunoaştem totuşi că în majoritatea cazurilor, aceste aparente contradicţii trebuiesc căutate mai ales în limitele de moment ale cunoştinţelor noastre [100]. Confirmarea arheologică a textului, Herodot, IV, 104, sprijină localizarea agatirşilor pe Maris (IV, 48), acceptată de majoritatea istoricilor [101]. Rămîne încă de lămurit ce a vrut să exprime Herodot atunci cînd afirma la sfîrşitul pasajului 104 că agatirşii „în ceea ce priveşte celelalte

---

[97] D. Popescu, în *Dacia*, N.S., VI, 1962, p. 452. Cf. V. Pârvan, *op. cit.*, p. 449; I. H. Crişan, în *OmD*, p. 125.

[98] Descoperirile de la Cipău: N. Vlassa, în *Apulum*, IV, 1961, p. 19 şi urm.

[99] Ne gîndim de pildă la discul de aur provenind din Transilvania, cu loc de descoperire necunoscut, datat în epoca bronzului (D. Popescu, în *Materiale*, II, 1956, p. 211, 249—250 şi fig. 123, 4) care, prin analogie cu aplicile identice de la *Panaghiurişte* (Bulgaria; I. Venedikov, în *BIAB*, XXXI, 1969, p. 33, fig. 46) datează, credem, tot din Hallstatt-ul tîrziu.

[100] Cf. V. Pârvan, *op. cit.*, p. 36 şi urm. *Istoriia grečeskoi literaturi* (sub redacţia S. I. Sobolevski), vol. II, Moscova, 1955, p. 28 şi urm.

[101] Nu e necesar să înşirăm aici toată bibliografia sau părerile exprimate în legătură cu localizarea agatirşilor; de exemplu: V. Pârvan, *op. cit.*, p. 33 şi urm.; C. Daicoviciu, în *Steaua* (Cluj), 5, 1956, p. 113—117; I. H. Crişan, în *ActaMN*, IV, 1967, p. 439—443. Nu poţi fi de acord cu localizarea agatirşilor la est de Nipru (cum crede I. H. Crişan, interpretînd pasajul IV, 125 din Herodot; p. 441). Dimpotrivă, enumerarea populaţiilor în acest pasaj se face de la est la vest, agatirşii fiind, astfel, ultima populaţie spre vest, enumerată de Herodot.

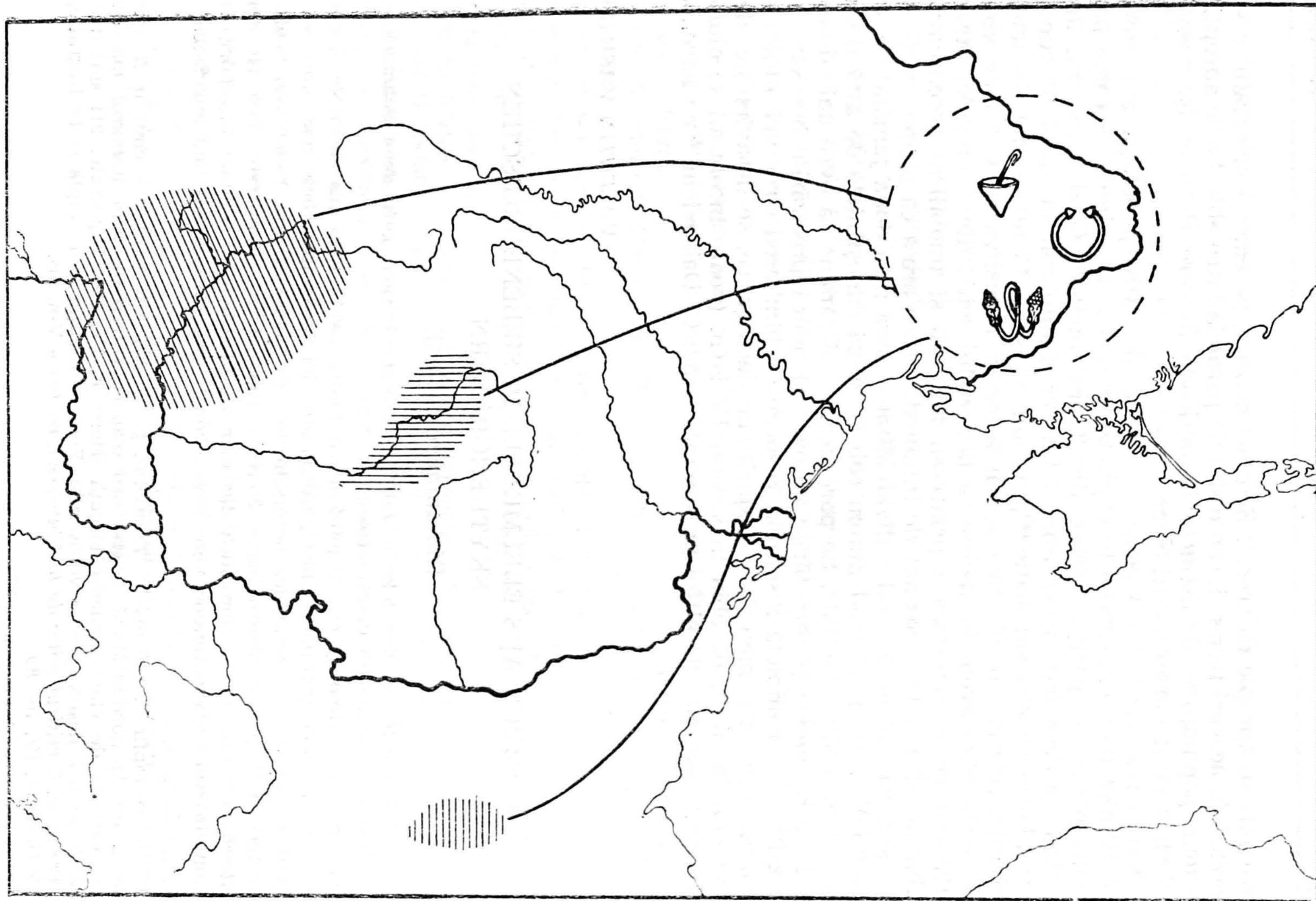

Fig. 7. — Răspîndirea geografică a cerceilor și inelelor de buclă.

obiceiuri se apropie de traci". Este o tracizare, pe care istoriograful o sugerează în aceeași termeni, sau o simplă paralelă între obiceiurile apropiate a două populații încă distincte în perioada în care Herodot își culegea informațiile la nordul Mării Negre?

Asimilarea, respectiv tracizarea sciților de către populația autohtonă, intervenită pînă la urmă, este explicația cea mai verosimilă, cea mai probabilă pentru dispariția sciților din Transilvania[102]. Cînd a început însă și cînd s-a desăvîrșit acest proces? Influența autohtonilor, în ciuda cunoscutului conservatorism scitic[103], trebuie să se fi făcut simțită, în unele privințe, relativ curînd după așezarea lor în Transilvania. Cu toate acestea, trebuie să avem în vedere că materialul scitic din necropolele transilvănene se caracterizează printr-un arhaism și imobilism accentuat[104], subliniat și de ritul constant de inhumație, care arată că grupul scitic de aici și-a păstrat în general individualitatea pînă în a doua jumătate a secolului V î.e.n., pînă cînd putem coborî (după cunoștințele de astăzi) datarea unora din materiale. Se pare deci — și rămîne ca eventuale descoperiri arheologice și cercetările viitoare să aducă precizările necesare — că asimilarea completă a sciților, respectiv schimbarea structurii etnice și adoptarea culturii materiale și spirituale daco-getice, se desăvîrșește, devine fapt împlinit, de abia în secolul IV î.e.n. (poate începutul secolului III î.e.n.), așa cum de altfel presupunea acad. C. Daicoviciu[105] cu aproape trei decenii în urmă.

VALENTIN VASILIEV

SCHMUCK AUS EDELMETALL IN SIEBENBÜRGISCHEN SKYTHENGRÄBERN

(Zusammenfassung)

Es werden acht, in den letzten Jahren in Siebenbürgen gefundene Schmuckgegenstände aus Edelmetall veröffentlicht.

Silberner *Schläfenring* mit kegelförmigen Enden (Abb. 1, 3) aus Grab Nr. 2 von Teiuș, Bez. Alba (gefunden 1969). Aufgrund der geographischen und kulturell-ethnischen Fundzusammenhänge unterscheidet der Verfasser drei Typen von Schläfenringen mit genau abgegrenzten Verbreitungsgebieten. Der erste Typ ist der *pontisch-siebenbürgische*, dem auch das hier veröffentlichte Exemplar angehört. Er kommt in den Skythenfunden vom nördlichen Schwarzmeergebiet und aus Sieben-

102 De exemplu C. Daicoviciu, *TransAnt*, p. 38—39. Alte explicații cum ar fi înapoierea lor la nordul Mării Negre, sau dispariția treptată prin numărul mic de copii, cauzată de viața nomad-călăreață (Herodot, IV, 104; Hipocrate, 21) sînt mai greu de admis, deși-s ipoteze verosimile. Pentru discuția mai amplă și bibliografie, Șt. Ferenczi, *Cimitirul scitic de la Ciumbrud*, partea a V-a, ms.

103 Herodot, IV, 76—80.

104 C. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 38.

105 *Ibidem*, p. 39.

bürgen häufig vor. Während er aber im ersteren vom 6. Jh.v.u.Z. durch die ganze skythische Periode hindurch andauert, ist er in Siebenbürgen nur in den Skythengräbern des 6.—5. Jhs.v.u.Z. zu finden. Im Westen und Süden der genannten Zone erscheint er nur ganz vereinzelt und zufällig. Der zweite Typ ist der von *Szentes-Vekerzug-Chotin*. Die Schläfenringe dieses Typs sind dicker und haben nur ein kegelförmiges Ende (Abb. 1, 6). Ihr Verbreitungsgebiet ist — von der zweiten Hälfte des 6 Jhs.v.u.Z. an — die Slowakei und Nordostungarn. In den Skythenfunden aus Siebenbürgen und Thrakien kommt dieser Typ nicht vor. Er wird als eine spätere, örtliche Variante angesehen, die sich aber artmässig von den Schläfen- und Ohrringen des nördlichen Schwarzmeergebietes ableitet. Der dritte Typ, der *pontisch-süddonauländische*, umfasst die leierförmigen Schläfen- oder Ohrringe (Abb. 1, 8—11). Besonders fein ausgeführte Stücke aus einigen skythischen Kurganen und griechischen Schwarzmeerstädten erscheinen bereits um die Mitte des 6. Jhs, und sind das Werk griechischer Schmiede; grösstenteils sind sie nach dem Vorbild des pontisch-siebenbürgischen Typs gearbeitet. Später, im 5. Jh.v.u.Z. kamen sie auch nach Thrakien (Abb. 1, 12). Der Kreis auf der Karte (Abb. 7), in den die Typen der Ringe mit konischen Enden eingeschrieben sind, soll nur ihr Entstehungs- und Herkunftsbereich bezeichnen, obwohl ihr Verbreitungsgebiet im Norden des Pontus Euxinus viel grösser ist.

Ohrringe aus Elektron (Abb. 2, 1—2), Grab Nr. 2 von Băiţa, Bez. Mureş. Typologisch stehen sie in Beziehung zu den Schläfen- und Ohrringen vom Norden des Schwarzen Meeres.

Kleeblattförmige *Goldplättchen* (Abb. 3, 1—6) aus Grab Nr. 2 von Blaj, Bez. Alba (1969).

Ohrringe wie die von Băiţa, sowie Goldbleche in Kleeblattform erscheinen in siebenbürgischen Skythengräbern zum erstenmal (aus Ungarn sind zwei Ohrringe und fünf Goldplättchen bekannt). In den skythischen Bodenfunden des nördlichen Schwarzmeergebietes sind sie hingegen sehr häufig. Von dort stammen auch die siebenbürgischen Stücke.

Für die letzten zwei Ziergegenstände: *Goldphalere* (Grab Nr. 1 von Băiţa, Abb. 4, 1—2) und *Goldplatte* (Grab Nr. 2 von Blaj, Abb. 5, 1—2) kennt man keine genauen Entsprechungen in der skythischen Kultur weder des Ostens noch westlich oder südlich von Rumänien. Die siebenbürgischen Goldvorkommen, sowie die Gleichartigkeit des Stils (beispielsweise mit dem der Phaleren von Şmig) lassen an eine Fortdauer einheimischer Überlieferung in der Goldbearbeitung denken und sprechen für die Anfertigung der Stücke an Ort und Stelle; doch zeigt ihr Fundzusammenhang ihren eindeutig skythischen Charakter. Über die Agathyrsen vom Marisfluss sagt Herodot (IV, 104), dass sie „immer Goldschmuck tragen". Können die neuen Funde (neben drei schon früher bekannten Stücken) auch nicht als vollgültige Bekräftigung der genannten Herodotstelle angesehen werden, so beweisen sie doch zur Genüge, dass die Skythen in Siebenbürgen Schmuckgegenstände aus Edelmetall besassen. Auch wird dadurch ihre Identifizierung mit den Agathyrsen gestützt.